

İki Ayet Çerçevesinde Vesile Kavramına Farklı Tefsirlerin Yaklaşımları

Doç. Dr. Atilla YARGICI*

Özet

Vesîle Kur'an'da iki ayette geçmektedir. Klasik tefsirlerimizde vesile, Kur'an'ın genel çerçevesine uygun olarak tefsir edilmiştir. Bazı tasavvufi tefsirlerimizde ise, vesile tasavvuf geleneğindeki şeyhlik ve mürşitlik kurumlarına bir delil olarak zikredilmektedir. Diğer tefsirlerimizde bu görüşü destekleyici ifadeler bulmak mümkün değildir. Bu müfessirlerimiz, vesîleyi, Allah'ın rızasına yaklaştıracak davranışlar olarak tefsir etmektedirler. Bunlar da Allah ve resulüne uymak, günahlardan kaçınmak, sevgi ve dua gibi anlamları ifade etmektedir. Burada müfessirlerimizin büyük ekseriyetinin şahısların değil, Kur'an'ın mürşitliğini tercih ettiğini söylememiz mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Vesile, Şeyh, Mürşit, Alim, itaat, Allah rızası, sevgi, dua.

Abstract

Within the framework of two verses, approach of different interpertaions to the concept of wasile

Wasile is mentioned in two verses in the Qur'an. in our classic commentaries it is interpreted in accordance with the general framework of the Quran. Vesile, in Some Sufi commentaries, is interpreted as a evidence to sheikhs and murshid in de sufi tradition. In Our other commentaries, it is impossible to find supportive statements of this opinion. Vesile, according to these commentators, these are behaviors that closer to God. These are, to obey Allah and His Messenger, To avoid from sins, love of God and it refers to means such as prayer. The majority of our commentators, prefer that the Koran murshid, not of individuals.

---

* Doç.. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, atiyar1963@yahoo.com

Key Words: Wasile(means), Sheikh, Murshid, Scholar, Obedience, The aproval of God, Love, Prayer.

Giriş

Vesîle kavramı tarihsel süreç içerisinde anlam kaymasına uğrayan kavramlardandır. Tasavvufta hem vesîle hem de tevessül kavramları kullanılmaktadır. Biz Kur'an'da “vesîle” geçtiği için “vesîle” kavramını kullanmayı tercih edeceğiz. Kur'an-ı Kerim'de iki ayet-i kerimede geçen vesile kelimesiyle ilgili bazı hadis-i şerifler de bulunmaktadır. Biz bu çalışmamızda Kur'andaki ayetlerin tefsirlerini esas aldığımızdan hadislerdeki vesile ile ilgili rivayetlere doğrudan temas etmeyeceğiz. Sadece tefsirlerde zikredilen hadislerle yetineceğiz. Bu çalışmamızda önce ana bazı tefsirlerimizdeki görüşleri, sonra bazı tasavvufî tefsirlerin yaklaşımlarını, sonra da tasavvufî tefsirlerdeki işarî yorumlara cevap veren bazı tefsirlerin yaklaşımlarını ele alacağız. Çalışmamızda önce vesîle kavramı ile ilgili Maide suresinde zikredilen ayet ve tefsirleri, sonra da İsrâ suresinde yer alan vesile ile ilgili tefsirleri dile getireceğiz.

Kamusalara baktığımızda vesîle kelimesiyle ilgili şu bilgilerle karşılaşırız: الوَسِيلَةُ kralın yanında makam, derece, yakınlık anlamlarına gelmektedir. وَسَلْ فَلَانٌ إِلَى اللَّهِ وَسِيلَةً cümlesi, Allah'a yaklaştıracak amelleri işledi, demektir. الواسِلِ ise, الرَّاعِبُ إِلَى اللَّهِ Allah'a ulaşmayı isteyen, O'na rağbet eden manasındadır. تَوَسَّلَ إِلَيْهِ بِوَسِيلَةٍ işlediği bir amelle ona yaklaştı anlamını ihtiva etmektedir التَّوَسُّلُ وَالتَّوَسُّلُ de aynı mânâyâ gelmektedir. Ezan hadisinde, ezandan sonra yapılan duada “اللَّهُمَّ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ” denmektedir. Yani, Allah'ın Hz. Muhammed'e vesileyi ver” anlamına gelmektedir. Buradaki الوَسِيلَةُ de, kendisiyle bir şeye ulaşılan, yaklaşılan şey demektir. Buradaki vesîle ile kastedilen de, Allah'a yaklaşmak, yakın olmak demektir. Onun kıyamet günündeki şefaati, hadiste de bildirildiği gibi Cennetteki makamlardan bir makam olduğu da bildirilmektedir.¹

¹ İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükrem, *Lisanul'arab*, Daru Sadır, Beyrut, Tarihsiz, XI, 724, Muhammed b. Muhammed b. Abdi'r-Rezzak el Huseynî, *Tacu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamûs*, Darul Hidaye, Yayın Yeri yok, Tarih Yok, XXXI,75, Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdi'l-Kâdir er Razi, *Muhtaru's-Sihah*, Mektebu Lübnan Naşirîn, Beyrut, 1995, s. 740, İbrahim Mustafa ve diğerleri, *el Mu'cemu'l-Vasit*, Daru'd-Da'vâh, Yayın Yeri Yok, Tarih Yok, II/s.1032.

A. Tasavvufî tefsirlerin dışındaki bazı diğer tefsirlerinin vesîle ile ilgili yaklaşımları

Vesîle ile ilgili zikredeceğimiz birinci ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

Ey iman edenler.Allah'tan sakının. O'na (yaklaştracak) vesile arayın. Kurtuluşa erebilmeniz için Onun yolunda cihad edin.”¹

Bu ayet-i kerime tefsircilerimizin tarafından farklı şekillerde tefsir edilmiştir.

Örneğin Taberî (v.h.310), bu ayeti özet olarak şöyle tefsir eder:

Ey kendilerine haber verdikleri, sevap vermeyi vaad ettikleri ve azap ile tehdit ettikleri hususlarda Allah ve resulünü tasdik eden müminler. Allah'ın size emrettiği ve yasakladığı hususlarda O'na itaatle uyun, İcabet edin ve Rabbinize ve resulünüze imanınızı salih ameller ile gerçekleştirin. Ve Ona razı olacağı amellerle yaklaşmayı talep edin, isteyin.

Vesile, şöyle söyleyen kişinin fiilidir: توسلت إلى فلان بكذا، بمعنى: تقرّبت إليه. Yani, bir kişiye yaklaştık. Bu konudaki rivayetler genellikle kurbet(yakınlık) ve takarrub (yaklaşmak) şeklinde tefsirleri ihtiva etmektedir. Ancak bunun muhabbet anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. Buna göre ayetteki ifadenin, “Allah'ı sevin” mânâsı da bulunmaktadır.²

Vahidî (v.h.468), konuya bir cümle ayırarak ayetin الوسيلة إليه kısmını, تقريبوا إليه بطاعته yani, O'na itaat ile yaklaşım şeklinde tefsir etmekle yetinmiş, başka bir izaha girişmemiştir.³

Kurtubî (v.h.671) de, daha önceki müfessirlerin görüşlerini naklederek, vesilenin “kurbet” yaklaşmak, yakın olmak anlamına geldiğine dikkat çekmektedir. توسلت إليه cümlesinin تقرّبت yani “yaklaştım” ve cennette derece anlamına geldiğini de söyleyen Kurtubî, bununla ilgili sahih olarak nitelendirdiği " فمن سأل لي الوسيلة حلت له الشفاعة " hadisini de nakletmektedir. Hadis “Kim benim için vesileyi isterse, ona şefaet ederim” anlamındadır. Kurtubî vesile kelimesinin açıklamasını yaptıktan sonra, ayetin

¹ Maide, 5/35.

² Muhammed b. Cerir Et Taberî, *Camî'u'l-Beyan fî Te'vili'l-Kur'an*, Muhakkik: Ahmed Muhammed Şakir, yayın yeri yok, Müessesetü'r-Risale, 2000, X, 289-292.

³ Ali b. Ahmed el Vahidî Ebu'l-Hasen, *el Vecîz fî Tefsiri'l-Kitabi'l-Azîz*, Yayın Yeri Yok, Yayın Tarihi Yok, I, 318

ilgili kısmını “O’na itaat ile, razı olacağı amel ile yaklaşım” şeklinde tefsir etmektedir.¹

Beyzavî (v.h.691) de tefsirinde konuya çok az yer ayırmakta, vesilenin önceki müfessirler gibi “takarrub” anlamında olduğuna işaret ederek ayetin ilgili kısmını “taat fiillerini işleyip günahları terk ederek O’na ve O’nun sevabına yaklaştıracak şeyleri talep edin” şeklinde yorumlamaktadır. Ayrıca vesilenin cennette bir makam olduğunu da ifade etmektedir.²

İbni Kesîr’e (v.h.701) göre vesile, amacın elde edilmesine ulaştıracak şeydir. aynı zamanda vesile, Kurtubî’nin de işaret ettiği gibi, Hz. Muhammed’in cennetteki makamıdır. Buhari’de bu konuda şöyle bir hadis rivayet edilmektedir:

"من قال حين يسمع النداء: اللهم ربِّ هذه الدعوة التامة، والصلاة القائمة، آت محمداً

الوسيلة والفضيلة، وابعثه مقاماً محموداً الذي وعدته، إلا حلت له الشفاعة يوم القيامة "

Bu hadiste ezan duyulduğunda peygamberimiz için vesile talep edilen bu duayı okuyan kişiye peygamberimizin şefaati edeceği bildirilmektedir. İbn Kesîr bu konuda anlamı birbirine yakın farklı hadisleri de nakletmektedir.³

Hazîn (v.h.741) tefsirinde ise, “O’na razı olacağı amel ve taat ile yaklaşmayı talep edin” izahını görüyoruz. Çünkü insanın mükellef olduğu şey iki çeşittir. Bunlardan birisi yasaklanan şeyleri terk etmektir ki, buna “اتقوا الله.” İfadesi işaret etmektedir. İkincisi ise, Allah’a itaat ile yaklaşmaktır

ki, *ابتغوا إليه الوسيلة* ifadesi buna delâlet etmektedir. burada vesîlenin takarrüb anlamına işaret eden Hazîn, bunun tıpkı Taberî gibi “muhabbet” mânâsına geldiğini de dile getirmektedir. Buna göre ayetin ilgili kısmı, “Allah’ı sevin” şeklinde tefsir edilebilir.⁴

Es Sa’lebî (v.h.875), ayetin ilgili kısmını “ona yaklaştıracak ve ona ulaştıracak şeyleri arayın, isteyin” şeklinde tefsir eder. Ona göre Peygamberimiz (s.a.v.) için istenen vesile de bu nevidendir ve onun için

¹ Ebu Abdillâh b. Ahmed b. Ebi Bekir b. Ferah el Ensârî el Hazrecî Şemsu’d-Din el Kurtubî, *el Camiu li Ahkâmi’l-Kur’an*, Muhakkik: Ahmed el Berdunî, İbrahim Atfeş, Daru’l-Kütübi’l-Mısriyye, Kahire,1964, VI, 158-159.

² Ebu’l-Hayr Abdullah b. Ömer el Beyzavî, *Tefsiru’l-Beyzavî*, Yayın Yeri Yok, Yayın Tarihi yok, s.321

³ Ebu’l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir el Kureşî el Basrî, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, muhakkik: Muhammed Hüseyin Şemsüddîn, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, III, 93-96.

⁴ Alau’d-Din Ali b. Muhammed b. İbrahim el Bağdadi (el-Hazın ismiyle meşhur), *Lübabu’t-Te’vîl fi Ma’âni’t-Tenzîl*, Daru’l-Fikr, Beyrut1979, II,47.

yapılacak duanın meyvesi ahirette peygamberimizin s.a.v. şefaati şeklinde olacaktır. Sa'lebî Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şu hadisini de nakleder: "Allah'tan benim için vesileyi isteyin. Çünkü vesile sadece bir tek kulun nail olacağı cennetteki en faziletli derecedir. Ben o dereceye ulaşan kişi olmayı ümit ediyorum."¹

Suyutî (v. h.911) vesileye kurbet anlamı vermektedir. Suyutî'ye göre ayetin anlamı, "Allah'a taat ve onun razı olacağı ameller ile yaklaşın" demektir. Yine diğer müfessirlerden farklı olarak ondaki rivayetlere göre vesile "hacet" yani ihtiyaç anlamına da gelmektedir.²

İbnu'l-Cevzî (v.h.1201), tefsirinde ayette geçen vesileyle ilgili iki farklı rivayet bulunduğunu, bunlardan birisinin yaklaşma, diğerinin ise Taberî ve Hazîn gibi muhabbet olduğunu da bildirmektedir. Buna göre ayetin ilgili kısmı, "Allah'a yaklaşın" veya "Allah'ı sevin" anlamlarına gelmektedir.³

Şevkanî (v.h.1250) de vesile kelimesini izah ederken önceki müfessirlerin görüşlerine uygun ifadeler kullanmakta ve ibn Kesir'in zikrettiği hadisleri zikretmektedir. Diğerlerinden farklı olarak şunu söylemektedir: *يَأْيُهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ*, *وَأَبْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ* cümlesi üzerine atfedilmiştir. Bu da vesilenin takvanın dışında bir şey olduğunu gösterir. Zayıf bir görüşe göre de, vesile de takvadır. Buna göre takva bütün hayırları içine alır. Bundan dolayı, vesile ile ilgili cümle takva ile ilgili cümleyi tefsir etmektedir. Ona göre, vesile takvayı ve kulu Rabbine götüreceği iyi hasletleri ihtiva eden yakınlıktır.⁴

Elmalılı Hamdi Yazır tefsirinde çeşitli müfessirlerin konuyla ilgili görüşlerini zikrettikten sonra ayetin anlamını vermektedir. Ona göre Müminler "Allah bizi yalnız iman ile sever" diyerek ciddiyetsiz davranmamalıdır. Müminler Allah'tan korkmalı, kötü ahlaktan ve çirkin amelden sakınmalıdır. Üstelik sadece bununla yetinmemeli, Allah'ın emirlerini yerine getirmeli, Allah'a yaklaşmak için daima vesile aramalıdır. Müminler aynı zamanda, farz ve vaciplerin dışında da güzel işler, Allah'ın rızasına uygun davranışlar sergilemeli, Allah'a kendilerini sevdirmeye

¹ Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûk es Sa'lebî, *el Cevahiru'l-Hisan fi Tefsir'l-Kur'an*, Muhakkik: Şeyh Muhammed Ali Muavvid ve Şeyh Adil Ahmed Abdî'l-Mevcûd, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1418, II, 375.

² Abdurrahman b. Ebi Bekr es Suyutî, *ed Durru'l-Mensur*, Basım yeri yok, Daru'l-Hicr, basım tarihi yok, V, 292-293.

³ Abdurrahman b. Muhammed Ali b. Muhammed el-Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, el Mektebu'l-İslamî Beyrut, h. 1404, II, 347.

⁴ Muhammed b. Ali b. Abdillâh eş Şevkanî el Yemenî, *Fethu'l-Kadîr*, Daru İbn Kesîr, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut, Dimaşk, h.1414, II, 44,45.

çalışmalıdır. Elmalılı, burada kulun nafile ibadetlerle Allah'a yaklaşılmaya devam edeceğini bildiren hadislerin mânâsının da yerleştirilmiş olduğunu bildirir. Ayrıca vesilenin cennette bir makam olduğunu, onu isteyip aramak gerektiğini, vesilenin vesilesinin de “iman ve ittika ile istek ve irade” olduğunu ifade eder. Ona göre asıl vesile, Allah'a yaklaşma kasdı ve sevme arzusudur. Bu kast ve niyet ile sebepleri araştırma, güzel ahlak ve amel gibi Allah'ın rızasına uygun hoş vesileler hazırlamakla kulluk için koşmayı emretmektedir. Ve bunun içindir ki, buna, mücahede emri katılmıştır. İman, ittikâ ile; ittikâ, vesile aramakla; vesileyi arama da, mücahede ile tamam olur.¹ Elmalı Hamdi Yazır ayetin bütün unsurlarının vesile kavramıyla irtibatlı olduğunu dile getirmektedir.

Vehbe Zuhayli de, vesileye yaklaşma ve cennette mertebe anlamı vermekte, ayetin ilgili kısmını tefsir ederken, “Allah'a yaklaşmayı, yani Allah'ın rızasına ulaştıracak şeyleri isteyin” ifadesini kullanmaktadır. Vesilenin cennete bir makam olması ile ilgili daha önce bazı tefsirlerimizde zikredilen hadis-i şerifi tekrar etmektedir.²

B. Bazı Tasavvufi Tefsirlerde Vesile Kavramına Yüklenen Anlamlar

Tüsterî (v.283) bu ayetin tefsiri ile ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamaktadır.³

أَلْوَسِيلَةَ kelimesine “kurbet” yani, yaklaşmak anlamı veren Sülemî (v.412), ayetin وَأَبْتَغُوا إِلَيْهِ أَلْوَسِيلَةَ cümlesini tefsir ederken “ona yaklaşmayı isteyin” demektedir. Bu konuda naklettiği görüşlere göre, vesile Allah'ın hükmüne razı olmak, sıkıntılara karşı ve Allah'a ibadet hususunda sabırlı olmak ve Allah yolunda cihad etmektir. Bir başka görüşe göre de vesile, cennete girip cehennem ateşinden kurtulmak için, İslam adabına uyup farzları yaparak Allah'a yaklaşmak demektir. Diğer bir görüşe göre de ayetin anlamı şu şekildedir: “müttakî olun. Ve takvanızı Allah'a yaklaşılmaya vesile kılın.”⁴ Sülemî'nin tefsirinde ayete işarî bir anlam verilmemiştir.

¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Zehreveyn, İstanbul, yayın tarihi yok, III, 233,234.

² Vehbe b. Mustafa ez Zuhaylî, *et Tefsîru 'l-Münîr fi 'l-'Akîdeki ve 'ş-Şeriatî ve 'l-Menheci*, , Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, Dımeşk, h.1418, VI, 170,171.

³ Sehl b. Abdillâh et Tüsterî, *Tefsîru 'l-Kur'an*, <http://www.altafsir.com>.(Erişim, 22-09-2015.)

⁴ Ebu Abdi'r-Rahman Muhammed b. Hüseyin b. Musa el Ezdî es Sülemî, *Tefsîr-u Sülemî*, tahkik, seyyid Umran, Daru'l-Kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 200, I,177

Ebu Talib el Mekkî (v.437) ayeti tefsir ederken, “Allah’ın emrettiği hususlarda Allah’tan korkun, Ona yakınlığı talep edin” demektedir. Ona göre vesile, kurbet, yani yakınlık, muhabbet gibi anlamlara gelmektedir. Vesile aynı zamanda cennette bir makamdır.¹

Kuşeyrî (v.465) ise, vesile istemenin, güç ve kuvvetten soyutlanmak, uzaklaşmak, (teberrî etmek), Allah’ın sana yaptığı ihsanlardan dolayı O’na yaklaşmak, Allah’ın sana güzel olanı seçmiş olması, şüpheden kurtulmak, ömrün sonuna kadar Allah’a olan sevgi ve aşkı devam ettirmek, amelleri riyadan, halleri ucubdan nefsi de hazlardan soyutlamak, tecrid etmek olduğunu ifade etmektedir.² Görüldüğü gibi Kuşeyrî ayetteki vesile kavramının anlamını biraz daha genişletmiştir. Ancak önceki müfessirlere muhalif ifadeler kullanmamıştır. Nitekim Kuşeyrî Risale’sinde de “kulun Allah’a yakınlığı, O’na iman ederek ihsanına ve lütfuna yakın olmak demektir. Allah’ın kuluna yakınlığı ise, kulun ilim irfan sahibi olmasıdır. Şeyh mürid ilişkisinde göze çarpan husus, müridin Allah’ın murakabesi altında bulunduğu şuurunun canlı tutulmasıdır” demektedir.³ Buna göre Kuşeyrî, müridin, şeyhin değil, Allah’ın murakabesi altında bulunduğunu bildirerek, Şeyhe farklı bir anlam yüklenilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

İmam Ahmed b. Amr (v.618) ayeti tefsir ederken insanın kurtuluşun dört hususta olduğuna dikkat çekmektedir: Bunlardan birincisi imandır. Bu da Nurun insana gelmesidir. Bunun ile kul küfür karanlığının örtüsünden kurtulur. İkincisi de takvadır. Takva, Allah’ın razı olacağı ahlakın menşei, şer’î amellerin menbaıdır. Kul, bu takva ile günah karanlıklarından kurtulur. Üçüncüsü, vesile istemektir. o da nasutta fena, lahutda bekadır. Bununla insan, vücut (benlik) vasıflarının karanlığından kurtulur. Dördüncüsü da cihattır. Bu da uluhiyetin varlığıyla enaniyetin yok olmasıdır. Buna göre ayetin gerçek anlamı şöyledir: Ey nurun insana gelmesiyle iman edenler. Kötü ahlakı değiştirerek Allah’tan korkun-sakının, Allah’ın sıfatlarında fani olma konusunda vesile arayın.⁴

¹ Mekkî b. Ebî Talib, *Tefsiru’l-Hidâye ilâ Bülûğu’n-Nihaye*, <http://www.altafsir.com>. (Erişim, 22-09-2015.)

² El Kuşeyrî, *Letâifu’l-İşarat, (Tefsiru’l-Kuşeyrî)* yayın yeri yok, yayın tarihi yok, II, 117 ayrıca bkz: <http://www.altafsir.com>. (Erişim,05-09-2015.)

³ Abdulkерim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, İstanbul,1991, s.214-215

⁴ Mehmet Necmeddin Bardakçı, “Tasavvufî Bir Terim Olarak Tevessül ve Vesile”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara, 1999, s.39. İmam Ahmed b. Amr, *Tefsiru Te’vilatü’n-Necmiyye Fi Tefsiri İşariyyi’s-Sufî*, <http://www.altafsir.com>. Erişim, 22-09-2015.

Görüldüğü gibi ilk dönem tasavvufî tefsirlerde vesîle kavramına kavramın lügat anlamına ve Kur'an'daki siyaka uygun bir şekilde anlam verilmiştir. Bazı araştırmalarda göre bu kavrama farklı anlamlar yüklenmesi de hicri 7. Asırdan itibaren Maruf-u Kerhî ile başladığı bildirilmektedir. Seriy-i Sakatî'nin (v.251) Üstadı Maruf Kerhî bir gün kendisine, “bir şeye ihtiyacın olduğu zaman benim adıma yemin ederek onu Allah Teâlâdan iste” demiştir. Bu söz, daha sonraki yüzyıllarda sûfî çevrelerde şeyhin vesîle edilebileceği konusunda delil olarak kullanılmıştır.¹

Nitekim tasavvufî müfessirlerden İsmail Hakkı Bursevî(v.1127) vesîle kavramı ile ilgili Maruf-u Kerhî'nin bakış açısına uygun işarı yorumlarda bulunmuştur.

İsmail Hakkı Bursevî, Ruhul Beyân isimli tefsirinde, diğer müfessirler gibi vesîleye “takarrub” anlamı vermektedir. Ona göre vesîle, “ما يتوسل به ويتقرب الى الله تعالى” demektir. Yani, Allah'a yaklaştıracak olan şeyler anlamına gelmektedir.

وَسَلِ إِلَى كَذَا cümlesi, تقرب اليه yani, ona yaklaştı anlamına gelmektedir.

Vesile'nin aynı zamanda peygamberimizin cennetteki makamı olduğunu söyleyen Bursevî'ye göre, Hz.Muhammed s.a.v. bu makama ümmetinin duası ile kavuşacaktır.

Bursevî, ayette kurtuluşun dört hususta olduğunu beyan ederken, kendisinden yaklaşık beş asır önce yaşamış olan imam Ahmed b. Amr'ın görüşlerini aynen nakleder. Daha sonra ise ayetin açıkça vesile aramayı emrettiğini dile getirir:

“Ayet-i kerime vesile aramayı açıkça emretmektedir. Bu yüzden vesile aramak gerekir. Allah'a ulaşmak da ancak vesile ile olabilir ki, o vesile de, hakiki alimler ve tarikat şeyhleridir.

“İnsanın sadece kendisinin, bir müşid olmadan amel etmesi, nefsin vücudunu (enaniyetini) artırır. (İnsan enaniyeti kendisine engel olur, perde olur.) Ama müşidin işaretine uygun olarak amel etmek, enbiya ve evliyanın rehberliğinde gitmek, insanı vücuttan (enaniyetten), Allah ile arasına giren engelden kurtarır, hicabı kaldırır ve müridi Rabbulerbaba, yani Allah'a ulaştırır.”

Bu izahlardan sonra vesilenin şeyh ve müşitler olduğuna delil olarak da Şeyh Ebu'l-Hasan eş Şazeli'nin hikayesini anlatır. Şazeli şöyle der:

¹ Bardakçı, Tasavvufî Bir Terim Olarak Tevessül ve Vesile”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, s.39.

“Ben arkadaşım ile birlikte Allah’ın huzuruna dahil olmak için bir mağaraya sığınmıştık, orada ikamet ettik. Bugün ya da yarın (manevî) kapılar açılır diyorduk. Günlerden bir gün heybetli bir kişi geldi. Onun evliyaullahtan olduğunu anladık. Ona şöyle sorduk: Halin nasıl?”

O da şöyle cevap verdi:

“ Yarın ya da ertesi gün manevi kapılar açılır diyen kişilerin hali nasıl olur. Ey nefis niçin Allah’a kulluk yapmıyorsun?”

“Bunun üzerine gaflet uykusundan uyandık ve Allah’a yöneldik, ve bize maneviyat kapıları açıldı. Bu yüzden, hakikatin inkişafı için her şeyle irtibatın kesilmesi gerekir.”

Bursevî’ye göre hayırlı ve salih insanlarla sohbet etmekte büyük şeref ve mutluluk vardır. Bursevî, Ebu Yezid el Bistamî’nin hizmetkarının ölüp de Münker ve Nekir’in sorularına muhatap olduğunda, “ben Ebu Yezid el Bistami’nin kürkünü taşıdım” diyerek onların sorularına cevap verdiğini anlatmakta, onların sorularına bile cevap vermede yardımcı olacak bir “vesile” olduğunu bildirmektedir. Bursevî hikayeyi anlattıktan sonra şöyle der: “Bu gibi misalleri akıldan uzak görme. Çünkü müdakkik insanın cevabı, kendisi ile birlikte gider ve ona kabirde böyle bir azık olur.”¹

Görüldüğü gibi, ayet-i kerimede zikredilen vesile kavramına Bursevî diğer müfessirlerden farklı anlamlar yüklemektedir. Ayet-i kerimenin işarî mânâsının tarikat şeyhlerine ve hakikî alimlere delalet ettiğini söyleyen Bursevî, bunu desteklemek için de bazı menkıbeleri delil olarak göstermektedir.

Bursevî’den yaklaşık yüz sene sonra vefat eden İbn-i Acîbe (v.1224) tefsirinde ayetin ilgili kısımlarının anlamlarını verdikten sonra işarî tefsir kısmında ayete farklı anlamlar yükler:

يا أيها الذين آمنوا اتقوا الله cümlesini “kendilerine peygamberler geldiği halde onlara isyan edip müfsidlik yapan İsrail oğullarının yolundan gitmeyiniz” şeklinde tefsir ederken, وابتغوا إليه الوسيلة cümlesini de “onun rızasına ulaştıracak olan, O’na yaklaştıracak olan taat ve yasaklarından kaçınacak şeyleri talep ediniz” şeklinde izah etmektedir.

Bu yorumlardan sonra ise, işarî tefsire geçmekte ve şöyle demektedir:

“Ariflerle sohbetten, onların huzurunda oturup onlara hizmet etmekten, onlara itaat etmekten daha güzel bir vesile yoktur. Bunun dışında

¹ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l- Beyân*, Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Yayın Yeri yok, Yayın Tarihi yok, II, 311,312. Tevessül ve vesile ilgili yapılan bir çalışmada Bursevî'nin ayeti işarî olarak yorumlamasına hiç temas edilmemesi dikkat çekicidir. İlgili makale için bkz: Mehmet Necmeddin Bardakçı, “Tasavvufî Bir Terim Olarak Tevessül ve Vesile”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, s.34

bir vesile arayan tarikat ilminde cahildir. Ebu Amr ez-Zeccacî şöyle der: Bir kimseye gayb perdeleri açılrsa, ama onun bir piri, üstadı yoksa ondan hiçbir şey çıkmaz.”

Onun naklettiğine göre İbrahim b. Şeyban şöyle demiştir: şayet bir kimse bütün ilimlere vakıf olsa, bir çok insanlara arkadaşlık yapsa da, yüksek mertebelere ancak riyazet, şeyh, imam, terbiye edici bir kimse ile ulaşabilir. Onların emrettiği edeplerinden ve amellerinin ayıplarını, nefsinin kusurlarını gösterecek yasaklamalarından bir şey almayan kişiye muamelet ile ilgili hususları düzeltme konusunda uymak caiz değildir.

Ebu'l-Abbas el-Mursî şöyle der: Tarikatta şeyhi olmayan muvaffak olamaz. Bir insan çok akıllı da olsa, nefsi kendisine boyun da eğse şeyhin kendisine verdiği ile yetinmeli. Mürebbî olan şeyhe muhalefet eden kişi kemale eremez. Çünkü nefsin her zaman kesif perdeleri ve şirkleri vardır. Nefiste mutlaka hazlara ait kalıntılar vardır. Bütün bunlar, ancak başkasına yani bir şeyhe boyun eğmekle, onun hükmü altına girmekle ortadan kalkar. En büyük vesile ve büyük fetih, sadece bir şeyhin tahakkümü altına girmektir. Çünkü bir insanın kendi cinsinden olan birisine boyun eğmesi, nefsi terbiye eder, şeyhe de ancak önceden Allahın inayetine mazhar olmuş mütmainne olmuş nefisler boyun eğer.¹

İsmail Hakkı Bursevî gibi İbn Acîbe de, vesile ile ilgili ayeti usulüne uygun tefsir ettikten sonra bir de onun işaret mânâsına temas etmektedir. İbn Acîbe'nin en büyük vesilenin, sadece bir şeyhin tahakkümü altına girmek olduğunu söylemesi, müfessirin tarikatlarla ilgili ön kabullerinin izlerini taşımaktadır. Bu iki müfessir de tasavvuftaki tarikat geleneğine uygun şeyhlik ve mürşitlik müessesine vurgu yapmakta ve insanları ayetleri vesile yaparak tarikatlara yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Nitekim önceki tasavvuf müfessirlerinin ayetten böyle bir anlam çıkarmadıkları da araştırmamızda görülmektedir.

C. Vesile'yi Mürşitler ve Tarikat Şeyhleriyle İrtibatlandırmaya Karşı Olan Bazı Müfessirlerin Ayete Yaklaşımları

Bu başlık altında değerlendirmelerine yer vermek istediğimiz iki müfessir bulunmaktadır. Bunlardan birisi Razi diğeri ise Reşit Rıza'dır. Her iki müfessir de kelimenin anlam kaymasına karşı çıkmaktadırlar.

¹ Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. El Mehmdi b. Acibe el Husne el Enceziel Fasî es Sofî, Muhakkik: Ahmed Abdullah el Kureşî, *el Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, neş: doktor Hasan Abbas Zeki, Kahire, h. 1419, II, 36-37.

a. Râzî'nin Ayete Yaklaşımı

Râzî (v.h.313), âyeti ele alırken birkaç hususa değinmektedir. Ona göre âyetin nazmında iki önemli husus vardır. Birincisi şudur: daha önce şunları söylemiştik: Allah resulüne Yahudilerden bir grubun resule, resulün mümin kardeşlerine ve arkadaşlarına zulüm ve hile ile zarar vermek istediklerini, ama Allah'ın onların bu teşebbüslerine mâni olduğunu bildirmişti. Bununla birlikte, Yahudi kavminin peygamberlere eziyet vermekte ısrarcı olduklarını açıklamış ve söz bu konuya gelmişti. Bunun yanında söz birinci maksada ulaştı ve yüce Allah şöyle buyurdu: **يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَأَبْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ** sanki bu ayetle şöyle söylüyordu: Siz, Yahudilerin günah işlemekte ne kadar cesur olduklarını, Rabbe ulaşmak vesileleri olan tattan de ne kadar uzak olduklarını öğrendiniz. Ey müminler siz de bunların yaptıklarının zıddını yapın. Allah'ın yasakladığı şeylerden sakının. Allah'a itaat ile O'na yaklaşın.

Ona göre nazımdaki ikinci husus da şudur: Cenab-ı Hak Yahudilerin, Maide suresi 18. Ayette, “bizler Allah'ın çocukları ve en sevdiği kullarız” dediklerini bildirmişti. Yani biz, “Allah'ın nebisinin çocuklarıyız” demişlerdi. Onlar, babalarının amelleri ile iftihar ediyorlardı. Yüce Allah da bunun üzerine, “en iman edenler, sizin övünmeniz, babalarınızın ve sizden öncekilerin şerefleriyle değil, kendi amellerinizle olsun. Allah'a karşı isyan etmekten sakının ve ona yaklaşacak ameller yapın” buyurmuştur.

İkinci olarak Râzî'ye göre insanın yükümlülükleri iki şekildedir: Bunun üçüncü bir durumu yoktur. Birincisi: Allah'ın yasakladığı şeylerden sakınmaktır. Buna ayetteki, **اتَّقُوا اللَّهَ** ifadesi işaret etmektedir. İkincisi: Emredilen şeyleri yapmaktır. Buna da **وَأَبْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ** ifadesi işaret etmektedir. yasaklananları terk etmek her zaman emredilenleri yapmaktan önce geldiği için, Cenab-ı Hak da yasaklardan kaçınmayı öne almıştır, önce zikretmiştir.

Râzî, vesilenin taat ve günahları terk etmekle yaklaşmak anlamına geldiğine dikkat çekmektedir. Râzî, bu ayeti Allah'ı bilmek ve tanımak için bir mürşide ihtiyaç olduğu şeklinde yorumlayanların görüşlerini zikreder ve buna cevap da verir. Ona göre, Cenab-ı Hak, kendisine yaklaşmayı kendisine imandan sonra zikretmiştir. İman ise, ona tanımak demektir. Bu durumda iman için bir mürşidin gerekli olduğu, izahı kabul edilebilir bir açıklama değildir. Burada kastedilen şey, Allah'ın rızasını kazanmada Allah' a yaklaşılacak şeyleri talep etmektir, ki bu da ibadet ve itaat ile olur.

Görüldüğü gibi Râzî, vesile ile ilgili ayeti açıklarken, vesilenin itaat ve günahları terk etmekle Allah'a yaklaşmak anlamına geldiğini, vesile ifadesinden iman için bir müridin gerekli olduğu şeklindeki yorumların ayetten anlaşılamayacağını dile getirmektedir.¹ Râzî'nin bu açıklamalarından Kur'an'ın müridliğinin insan için yeterli olduğu görüşüne sahip olduğu anlaşılmaktadır.

b. Reşit Rıza'nın Ayete Yaklaşımı ve İşârî Tefsirlere Karşı Tutumu

Çağdaş müfessirlerden Reşit Rızâ (h.1354) Menar isimli tefsirinde, önce tasavvufi tefsirlerde yer alan ayetle ilgili izahları özetlemekte, sonra Razi'nin konuyla ilgili görüşünü nakletmektedir. Reşit Rızâ'ya göre vesile, Allah'a ulaştıracak şeylerdir. Yani, Allah'ın rızasına, ona yaklaşmaya, ahirette mükafatlara nail olmaya vesile olacak şeylerdir. Bunlara ulaşmak ancak, Allah'ı tanımakla olur. Bu da Resulüne vahyettiği Kur'an ile öğrenilecek bir husustur. Vesilenin hakikati, Onun yoluna ilim ve ibadet ile, şeriatın güzelliklerini yaparak girmektir. Bu konuda "Allah'ın razı olacağı amel ve itaat ile ona ulaşmaktır", "Allah'ı sevmektir", şeklindeki tefsirlere de yer veren Rıza, vesilenin yakınlık, muhabbet, istemek ve hacet gibi anlamlara geldiğini ifade ederken önceki bazı müfessirlerin görüşlerini de tekrar etmektedir.²

Reşit Rızâ, Lisanu'l-Arab isimli kamusun vesile ile ilgili açıklamalarını da nakletmektedir. Bunu ifade ettikten sonra, hadislerde vesile ile ilgili zikredilen hususlara temas eden Reşit Rızâ, Hadislerde zikredilen vesile'nin, Kamusta zikredilen " kralın yanında makam, krala yakınlık" manalarına uygunluk arz ettiğini söylemektedir. Hadislerde zikredilen vesile, cennette en yüksek makam, ayette zikredilen vesile ise Allah'ın rızasına ulaştıracak, yaklaştıracak ameller anlamındadır. Nitekim ayetin sonundaki *وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ* cümlesini de bu anlama kuvvet verecek şekilde tefsir etmekte ve şöyle demektedir: "nefislerinizle onların kötü arzularını engellemek suretiyle cihad edin, bütün durumlarda onu hakka taraftar olmaya teşvik edin, Allah'ın hidayetinin insanlara ulaşmasını engelleyen, davetine mukavemet eden İslam düşmanlarıyla da cihad edin."

¹ Muhammed b. Ömer b. El Huseyn er Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Daru'n-Neşr/Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Yayın Yeri Yok, Yayın Tarihi Yok, I,1651,52. Razi'nin işârî tefsir sahiplerine cevap niteliğine zikrettiği ifadelerin vesile ile ilgili yapılan bir çalışmada yer almadığı görülmektedir. Mehmet Necmeddin Bardakçı, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Tevessül ve Vesile", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, s. 34.

² Muhammed Reşit b. Ali Rıza b. Muhammed, *Tefsuru'l-Kur'ani'l-Hakim*, (Menâr tefsiri) Kahire, 1995, VI, 305.

Böyle yapmanın da insanı Allah'ın rızasına ulaştıracak bir davranış olduğu ortaya çıkmaktadır. Ona göre ayetin sonundaki ifadeler de bu anlamı desteklemektedir:

لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ yani, terk edilmesi gereken şeylerden sakının, Allah'ın rızasını, ona yaklaşmayı sağlamak için yapılması gerekenleri isteyin, onlara rağbet edin, onun yolunda zorluklara katlanın, bütün bunları da dünyada ve ahirette, kazanç, kurtuluş ve mutluluk için yapın.¹

Reşit Rızâ daha sonra, vesîle ve tevessüle ayrı bir başlık açmaktadır. Ona göre seleften vesile ile ilgili şeriatın bildirdiği iman ve amelin dışında bir rivayet yoktur. Ona göre orta çağlarda enbiya ve müttaki salih insanlarla tevessül, yani onları vesîle yapma durumu ortaya çıkmıştır. Onlar, “vesail” yani Allah'a ulaştıracak vesileler olarak isimlendirilmiştir. İhtiyaçların giderilmesi, Zararların ortadan kaldırılması için onlardan, onların kabirlerinden faydalar umma gibi hususlarda vesile olarak kullanılmışlardır. Hatta bazen de bunları Allah'a vesile yapmak da ortadan kalkmış, insanlar doğrudan isteklerini bu şahıslardan, kabirlerden talep etmeye başlamışlardır. Habuki Hz. Muhammed s.a.v., “dua ibadetin ta kendisidir” buyurmaktadır. Aynı zamanda Kur'anda, “Allah ile birlikte başka birisine dua etmeyin”,² “Allah'ın dışında kendilerine dua ettiğiniz, sizin gibi kullardan başka bir şey değildir”³ ve “Allah'ın dışında dua ettiğiniz kimseler, hiçbir şeye malik değillerdir. Siz onlara dua ettiğinizde sizin çağrınıza, duanıza kulak vermezler. Duysalar da cevap veremezler. Kıyamet gününde de sizin onları Allah'a şirk koştuğunuzu inkar ederler”⁴ gibi ayetler bulunmaktadır.

Reşid Rızâ, ibn Teymiyye'nin قَاعِدَةٌ جَلِيلَةٌ فِي التَّوَسُّلِ وَالْوَسِيلَةِ isimli eserinde vesile ve tevessül meselesini enine boyuna ele aldığını bildirmekte ve kendisi o kitaptan nakilde bulunmaktadır.

Ona göre Peygamberimiz (s.a.v.) ile tevessül sahabenin sözlerinde bulunmaktadır. Onlar bununla duası ve şefaatiyle tevessülü kastetmektedirler. Daha sonrakilerin örfünde tevessül ise, onun ile yemin etmek ve onunla bir şey istemek tarzındadır. Başka nebilerle ve salih olduğuna inandıkları kişilerle yemin edip onlarla bir şey istedikleri de bilinmektedir. Sahabenin tevessül ile kastettiği şeyin iki doğru anlamı bulunmaktadır. Söylenen üçüncü bir anlam ise kastedilmemiştir. doğru olan tevessülün birinci anlamı: o zaten imanın ve islamin aslıdır. O da Resule iman ve ona itaat ile tevessül etmektedir. İkincisi ise, onun duası ve şefaati

¹ Reşit Rıza, Menâr, VI,306.

² Cin, 72/18.

³ Araf,7/194.

⁴ Fatır, 35/13-14.

ile tevessüldür. Bu ikisi Müslümanların icması ile caizdir. Ömer ibn. Hattab'ın sözü bu kabildendir: “Allahım! Biz kuraklık olduğunda Sana Nebimiz ile tevessül ettik. Sen de bize yağmur gönderdin. Şimdi Peygamberimizin amcası Abbas ile tevessül ediyoruz, yine bize Yağmur gönder.” Bu da, peygamberimizin duası ve şefaatiyle demektir. **وَابْتَغُوا إِلَيْهِ**

الْوَسِيلَةَ ayeti Allah'a O'na ve Resulüne itaat ederek yaklaşmak demektir. Zaten Resule itaat de Allah'a itaat anlamına gelmektedir.¹ Çünkü Cenab-ı Hak, “Resule itaat eden, Allah'a itaat etmiş demektir”.² buyurmaktadır. Bu birinci tevessül, dinin aslıdır. Bunu hiçbir Müslüman da inkar etmez. Onun duası ve şefaati ile tevessül ise, Ömer r.a.'ın ifade ettiği gibi, onun zatıyla değil, duasıyla tevessüldür. Bundan dolayı onun ile tevessülden amcası ile tevessüle yönelmiştir. Hz. Muhammed'in zatı ile tevessül olsaydı, Bu, amcası Abbas ile tevessülden daha evla olurdu. onun zatıyla tevessülden, Abbas ile tevessüle yöneldiklerinden dolayı bilinmelidir ki, onun hayatında yaptığı şey, ölümünden sonra yapılmaktan kaçınılan şeydir. Ama ona iman ve itaat ile yapılan tevessül ise daimidir ve şeriata uyundur.

İbn Teymiyye, tevessülün üç anlamı olduğunu bildirmektedir. Bunlardan birisi ona itaat ile tevessül. Bu farzdır ve iman da ancak taat ile tamamlanır. İkincisi, onun duası ve şefaatiyle tevessüldür. Birincisi Resulullah hayatta iken olur. İkincisi de kıyamet gününde olacaktır. Üçüncüsü Allah'a Resulullah'ın zatı ile yemin etmektir. Sahabe yağmur duasında böyle bir şey yapmamışlardır, ne hayatında ne öldükten sonra, ne kabri başında, ne de kabri dışında böyle bir şey yapmışlardır. Aralarında yaptıkları duada böyle bir şeye rastlanmamaktadır. Ancak merfu ve mevkuf olan zayıf bir rivayet bulunmaktadır, ya da sözü hüccet olmayan kişilerin rivayetleri bulunmaktadır. Ebu Hanife ve arkadaşları böyle bir şeyi caiz görmezler ve şöyle derler: Yaratılan birisiyle tevessül ederek bir şey istenmez. Bir kimse şöyle diyemez: Senin peygamberlerinin hakkı için senden istiyorum.” Hanefi fakihlerinden Ebu Yusuf'un, kendisinin Filan kişi hakkına, resuller hakkına, Beyt-i haram, Meş'ar-i haram hakkına denmesini kerih gördüğünü bildiren İbn Teymiyye, Kudurî'nin görüşünü naklederek, bir kimsenin hakkı için Allah'tan bir şey istemenin caiz olmadığını bildirmektedir. Cenab-ı Hak, varlıklar üzerine yemin etmiştir, ama bu Allah'ın hikmet ve kudretini göstermektedir. İnsanlar, varlıklar adına yemin etmesi de caiz görülmemektedir.³

¹ Reşit Rıza, Menar, VI, 307.

² Nisa, 4/80.

³ Reşit Rıza, Menar, VI, 308.

Hadislerde “kim yemin edecekse Allah adına yemin etsin” buyrulur. Bir hadiste, “atalarınız üzerine yemin etmeyin, Allah sizi bundan nehyetmiştir” buyrulur. Alimler, kudsiyet atfedilen, Arş, Kürsi, Ka’be, Mescid-i Haram, Mescid-i Aksa, Mescid-i Nebi gibi yerler veya kişiler üzerine yapılan yeminlerin yemin olmadığını ve kefarete de gerektirmeyeceğini bildirmişlerdir. Ebu Hanife’ye göre de, varlıklar üzerine yemin etmek haramdır. Bazı imamlar tarafından haram değil, tenzihen mekruh olarak da kabul edilmiştir. Ama ibn Teymiyye, haram olmasının daha doğru olduğunu beyan etmektedir. Ona göre Abdullah b. Mes’ud, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Amr, Allah’ın dışında varlıklar üzerine yemin etmenin şirk olduğunu söylemişlerdir.¹

O halde Reşit Rıza, vesile kavramının asıl anlamının şeyhler müşitler değil, Allah’ın rızasına ulaştırarak, Allah’a yaklaştıracak salih ameller olduğunu ifade ederek bu konudaki işarî tefsirleri kabul etmemektedir.

D. Vesile ile ilgili İsra Suresi 57. ayete tefsirlerin yaklaşımı

Yüce Allah İsra suresinde şöyle buyurmaktadır:

أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا

“Onların yalvarıp durdukları varlıklar rablerine hangisi daha yakın olsun diye vesile ararlar. Onlar Onun rahmetini ararlar ve azabından korkarlar. Rabbinin azabı sakınılacak bir azaptır.”²

Vesile kelimesinin zikredildiği bu ayeti anlamak için bir önceki ayetin anlamına da bakmak gerekir. Bir önceki ayette,

قُلْ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا

buyrulur. Bu ayette, Allah’tan başka tanrı olduğu sanılan varlıkların, kendilerini çağırانların ve dua edenlerin sıkıntılarını gideremeye ve değiştirmeye güçlerinin yetmeyeceği bildirilmektedir.³

¹ Reşit Rıza, Menar, VI,309. Bkz: Takiyyü’l-Din Ebu’l-Abbas Ahmed b. Abdi’l-Halim b. Abdi’s-Selam b. Abdillâh b. Ebi’l-Kasım b. Muhammed b. Teymiyye el Harranî el Hanbelî ed Dımaşkî, *Kaidetü’l-Celîle fi’t-Tevesşüli ve’l-Vesile*, Muhakkik: Rebi’ b. Hâdî Umeyr el Medhalî, , Acman, Mektebetü’l-Furkân, yayın yeri yok,2001, s. 87-107

² İsra, 17/57

³ İsra, 17/56.

Ayeti kerimede zikredilen varlıkların neler olduğu ve bu ayette zikredilen vesilenin ne anlama geldiği konusunda tefsirlerimizde zikredilen hususlara bir bakalım:

Taberî’de (v.310) rivayet edildiğine göre, insanlardan bazıları, bir cin gurubuna ibadet ediyordu. Bu cinler Müslümanlar oldular ama onlara tapan kişiler küfürlerinde devam etti. Bir rivayette ise, bu kimselerin, taptıkları cinlerin Müslüman olduğunun bile farkına varmadıkları bildirilmektedir. Bunun üzerine ayet nazil oldu. İbadet edilen varlıkların melekler, Üzeyir ve İsa olduğuna dair görüşler de dikkat çekmektedir. Ancak Taberî bu rivayet ve görüşler arasında nüzul sebebiyle ilgili olarak meleklerle ibadet edilmesi ile ilgili rivayetin daha doğru olduğunu bildirmektedir. Çünkü melekler, Allah’a daima ibadet eden varlıklardır. Taberî’ye göre, kendilerine ibadet edilen varlıkların yaşayan, Allah’a itaat eden, O’na salih ameller ile yaklaşmak isteyen varlıklar olması gerekir. Bu yüzden Üzeyir ve İsa şeklindeki rivayetler doğru olarak kabul edilemez. Çünkü Üzeyir a.s. vefat etmiş, Hz.İsa da göğe yükseltilmiştir.¹

İbadet edilen meleklerin kendileri Allah’ı tesbih eden varlıklar konumundadır. Ancak Taberî’nin kendi tarifine göre salih ameller ile Allah’a yaklaşmak isteyen varlıklar değildir. Çünkü onlar iradeleriyle salih amel işleyip işlememe hususunda serbest bırakılmamışlardır. Sadece Allah’a çeşitli şekillerde kulluk yapmak için yaratılmışlardır. Ancak kanaatimizce burada Müslüman olan cinlerin de kastedilmiş olması muhtemeldir ve akla daha yakın gözükmektedir. Çünkü onlar da yaşamaktadırlar. Bunun yanı sıra, melekler arasında Allah’a yakın olmak için bir yarış söz konusu değildir. Ama insanlar ve cinler yaptıkları ibadetlerle Allah’a daha yakın olmak isteyen ve Allah’a ibadet için yaratılmış varlıklardır; bu dünyada bir imtihan ile karşı karşıyadırlar. Nitekim Zariyat Suresinde Allah, cinleri ve insanları kendisine ibadet için yarattığını bildirmektedir.² Taberî, ayette zikredilen vesile’nin “kurbet” yani, yakınlık anlamına geldiğini bildirmektedir.³

Zemahşerî (v.538) ise, tefsirinde ibadet edilen varlıkların melekler, İsa, Üzeyir veya bir cin gurubu olduğunu bildirir. Ona göre *يَسْتَعُونُ إِلَىٰ رَبِّهِمْ* ifadesi, Allah’a yaklaşma anlamına geldiği gibi, Allah’a daha yakın olma hususunda hırs gösterirler anlamına da gelir. Bu da hayrı ve iyiliği artırmak ve itaat ile olur. Bu varlıklar, bunlarla Allah’a yaklaşmak isterler.

¹ Taberî, *Camiu’l-Beyan fi Te’vili’l-Kur’an*, XIV, 628-632.

² Zariyat, 51/56.

³ Taberî, *Camiu’l-Beyan fi Te’vili’l-Kur’an*, XIV, 632.

Kendileri Allah'a yaklaşmak isteyen varlıkların ilah olarak kabul edilmeleri mümkün değildir.¹

Râzî'ye (v.606) göre bu ayetten maksat, müşriklere cevap vermektir. Müşrikler, kendilerinin Allah'a kulluk yapmaya layık kimseler olmadıklarını söylüyorlardı, "biz Allah'ın kullarından bizi Allah'a yaklaştıracak olan meleklerine ibadet ediyoruz" diyorlardı. Onlar, ibadet ettikleri meleğin bir de heykelini yapmışlardı ve ona ibadet ile meşgul oluyorlardı. Cenab-ı Hak onların sözlerinin batıl olduğunu bildirmektedir. Ayette bildirilen ibadet edilen varlıklar, putlar değildir. Çünkü Allah'a yaklaşma vasfı putlara değil, meleklerle uygundur. Bu ayetin meleklerle ibadet eden kişiler hakkında nazil olduğunu daha kuvvetli bulan Razî, İsa, Üzeyir ve cinlere ibadet eden kimselerle ilgili olduğunu da zayıf görüşler olarak nakleder. Ona göre mabud olan varlıklar, zararları ortadan kaldırma, faydaları sağlama özelliğine sahip olmalıdır. Bu ibadet edilen varlıklar ister melekler, ister cinler, ister İsa ister de Üzeyir olsun, hiçbirisi de insana gelecek zararları ortadan kaldırma ve ona menfaat sağlama özelliğine sahip değildir. O halde, onların ilah olmaları mümkün değildir. Nitekim kafirler, sürekli dua etmelerine rağmen, dualarına cevap veren olmamıştır. Melekleri Allah yaratmıştır. Allah'ın kudreti yarattığı meleğin kudretinden elbette fazladır, yani Allah'ın kudreti kemal noktadır, noksansızdır, meleklerin gücü ise azdır. Razî, konunun meleklerle ilgili olduğunu daha uygun bir tefsir olarak görmekte, bu yüzden melekler ile ilgili akla gelebilecek soruları da cevaplamaktadır. Ona göre melekler de Allah'a isyan etmeyen varlıklar olmalarına rağmen Allah'tan korktuklarını bildirmekte ve Enbiya suresi 29. Ayeti de delil olarak göstermektedir. Bu ayete göre, şayet melekler kendilerinin ilah olduklarını söylemiş olsalardı, Allah da onları cehennem ile cezalandıracaktı. Bu mabud kabul edilen varlıklar eğer peygamberler ise, peygamberler de ibadet edilmeye layık varlıklar değildir. Çünkü onlar da sadece Allah'a ibadet etmek isterler ve ona çok yaklaşmak isterler.²

Nitekim, "gök gürültüsü Onu hamd ile, melekler de O'nun korkusundan O'nu tesbih ederler"³ ayeti Razî'nin bu görüşünü desteklemektedir. Ancak Allah'a yaklaşmak, daha yakın olmak için salih ameller işlemek, taat etmek, meleklerden çok insanlara ve cinlere uygun davranışlardır. Çünkü imtihana tabi olanlar bunlardır.

Kurtubi (v.671), Buhari'de zikredilen İbn Mes'ud rivayetini ön plana çıkarmaktadır. Bu rivayete göre, ayetin nüzul sebebi şudur:

¹ Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed ez Zemaşerî, *el Keşşâf an Hakiiki Gavamizi't-Tenzil*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1407, II, 673.

² Fâhru'd-Din Razî, *Mefatihü'l-Gayb*, XX, 356,357.

³ Ra'd, 13/13.

Araplardan bir kısmı bir grup cine ibadet ediyordu. Bu cinler Müslüman oldular ama ona ibadet edenler bunun farkına bile varmamışlardı. İşte ayet bunun üzerine nazil oldu. Ayetin ikinci nüzul sebebi olarak da yine İbni Mes'uddan arap müşriklerinin bazılarının meleklerle ibadet etmelerini zikretmektedir. İbni Abbas ve mücahid, Üzeyir ve İsa'ya tapanlarla ilgili nazil olduğunu bildiriyor. Bunlar Allah'a yaklaşmak isteyen varlıklardır.¹

Beyzavî (v.685), 56'ncı ayette zikredilen dua edilen varlıkların melekler, İsa a.s ve Üzeyir a.s. olduğunu ifade etmektedir. Bunlar da insandan hastalık, fakirlik ve kıtlık gibi zararları ortadan kaldırmaya güç yetiremeyen varlıklardır. Melekler, Hz. İsa ve Üzeyir zaten itaatle Allah'a yaklaşmak isteyen, azabından korkan, rahmetini ümit eden varlıklardır. Kendileri Allah'a ibadet eden varlıklar nasıl ilah olarak kabul edilebilir.² İbn Kesîr (v.774) de Taberî'de zikredilen cinler ile ilgili nüzul sebebinin tekrar etmektedir.³

Şevkanî (v.1250): müşrikler melek suretlerinden oluşan putlara tapıyorlardı, ehli kitabın bir kısmı İsa, Meryem ve Üzeyre ibadet ediyorlardı. Bir görüşe göre de Araplardan bir kısmı da bir cin grubuna ibadet ediyorlardı. Ayet bunların kendilerinin zaten Allah'a yaklaşmayı istediğini, bundan dolayı bunların mabud olamayacağını bildirmektedir. aynı zamanda bu sayılanların insanlara fayda verecek ve zararları ortadan kaldıracak bir durumda olmadıkları bildirilmektedir. Bunların kendileri faydalı olanların alınması ve zararlı olanların def edilmesinde Allah'a son derece muhtaç olan varlıklardır. Bu varlıkların ilah olmaları mümkün değildir.⁴

İsra Suresi 57. Ayetinde tefsirinde Tüsterî, Sülemî, Ruhul Beyan gibi belli başlı tasavvufî tefsirlerde vesile ile ilgili işarî bir tefsir, tevil ve yorumda bulunulmamıştır. Tasavvufî tefsirlerde, zikrettiğimiz diğer tefsirlerin değerlendirmelerinden farklı sayılabilecek bir yorum bulunmamaktadır. Örnek olarak Kuşeyrî'yi verebiliriz.

Kuşeyrî (v.465), onların ibadet ettikleri varlıkların (melekler, İsa ve Üzeyir gibi varlıkların) kendilerine bir fayda ve zarar verecek güce sahip olmadıklarını, onların hepsinin Allah'a itaat ederek, ihsanını ümit ederek, rahmetini arzu ederek ve azabından korkarak O'na yaklaşmaya çalışan varlıklar olduğunu, bu tür varlıkların insanlardan belaları kaldırmaya güç yetiremeyeceklerini bildirmektedir. Ona göre fakir fakir ile birleşirse

¹ Kurtubî, *el Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, X, 279.

² Beyzavî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil*, III, 259

³ İbn. Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, V, 88.

⁴ Şevkanî, *Fethu'l-Kadîr*, III, 281-283.

fakirliği artar, kör köre kılavuzluk ederse ikisi de kuyuya düşerler. Bu yüzden yaratılan bir varlık, yaratılan bir varlığın mabudu olamaz.

Sonuç

Kur'an'ı Kerim'de iki ayette zikredilen vesile kavramının, tarihsel süreç içerisinde yapılan tefsirlerde zaman zaman anlam kaymasına uğradığı görülmektedir. Bunu bir anlam genişlemesi olarak düşünmek de mümkün olmakla birlikte, bu anlam genişlemesinin tasavvufî tefsirlerde, tasavvuf geleneğindeki şeyh ve müşşitlik anlayışına delil olarak kullanılmasının insanları tasavvuf geleneğine yönlendirici bir algı tefsiri olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlayış yaşayan mürşit ve şeyhleri vesile olarak gösterme gayretine girmekle kalmamış, zamanla ölen mürşit ve şeyhlerin de vesile olabileceği, onlarla tevessül edilebileceği tarzında bir görüşün yaygınlaşmasına da sebep olmuştur. Bundan dolayı insanların manevî olarak gelişmesinin iman, ahlak ve ibadet bakımından olgunlaşmasının kudsiyet atfedilen başka insanların nezaretinde olabileceği ileri sürülmüştür. Halbuki peygamberlerin dışındaki insanların hata yapma, yanlış düşme, günah işleme ihtimalleri her zaman mevcuttur. Bu durumda şeyh ya da mürşid kabul edilen kişilerin hataları, onları vazgeçilmez, mutlaka olması gereken vesileler olmaktan çıkarır. Zaten bu da, Kur'anda zikredilen Allah'a yaklaştıracak vesile kavramı ile tezat teşkil eder. Ama bu vesile'nin tefsircilerimizin büyük ekseriyetinin ifade ettiği gibi, ibadetler, itaatler, peygamberimize uymak, günahlardan kaçınmak, dua gibi anlamlara geldiği kabul edildiği takdirde, bunların her zaman mürşitliğinin devam ettiği görülür. Bu yüzden Kur'an'da zikredilen vesilenin genel anlamıyla Allah'ın rızasına yaklaştıracak şeyler olarak tefsir edilmesi, ona göre hareket edilmesi gerekir. Bu bağlamda, insanları doğru yola sevk eden kişilerin de doğru yolda oldukları sürece bu kapsama girebileceği ancak, tasavvuf geleneğindeki mürşit ve şeyhlere bağlanmaya, asıl vesilenin bu olduğuna dair ayetleri delil olarak göstermenin çok tekellüflü bir tevil olduğu da söylenebilir.

Kaynakça

- Bağdadî, Alau'd-Din Ali b. Muhammed b. İbrahim, *Lübabu't-te'vîl fi ma'âni't-tenzîl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1979.
- Bardakçı, Mehmet Necmeddin, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Tevessül ve Vesile", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara, 1999.
- Beyzavî, Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer, *Tefsiru'l-Beyzavî*, Yayın Yeri Yok, Yayın Tarihi yok.

- Bursevî, İsmail Hakkı, *Ruhu'l- Beyân*, Daru ihyai't-Türâsi'l-Arabî, Yayın Yeri yok, Yayın Tarihi yok.
- Cevzi, Abdurrahman b. Muhammed Ali b. Muhammed, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, el Mektebu'l-İslamî Beyrut, 1404.
- el Huseynî, Muhammed b. Muhammed b. Abdi'r-Rezzak, *Tacu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kamûs*, Dâru'l- Hidâye, Yayın Yeri yok, Tarih Yok.
- İbn Acîbe, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. El-Mehmedi el-Husne el-Encezi el Fasî es Sofî, Muhakkik: Ahmed Abdullah el-Kureşî, *el-Bahru'l-Medîd fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, neş: doktor Hasan Abbas Zeki, Kahire, 1419.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükrem, *Lisanul'arab*, Daru Sadır, Beyrut, Yayın Tarihi yok.
- İbn. Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer el Kureşî el Basrî, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, muhakkik: Muhammed Hüseyin Şemsüddîn, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Yayın Tarihi Yok.
- İbn. Teymiyye, Takiyyü'd-Din Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdi'l-Halim b. Abdi's-Selam b. Abdillâh b. Ebi'l- b. Kasım b. Muhammed el Harranî el Hanbelî ed Dimaşkî, *Kâ'idetü'l-Celîle fi't-Tevessüli ve'l-Vesîle*, Muhakkik: Rebi' b. Hâdî Umeyr el Medhalî Acman, Mektebetü'l-Furkân, Yayın Yeri Yok, 2001.
- İmam, Ahmed b. Amr, *Tefsiru Te'vilatü'n-Necmiyye Fi Tefsiri İşariyyi's-Sufî*, <http://www.altafisir.com>. (Erişim,22-09-2015)
- Kurtubî , Ebu Abdillâh b. Ahmed b. Ebi Bekir b. Ferah el Ensârî, *el Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Muhakkik: Ahmed el Berdunî, İbrahim Atfeş, Daru'l-Kütübi'l-Mısıriyye, Kahire,1964.
- Kuşeyrî, Abdülkerim *Kuşeyrî Risalesi*, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, İstanbul,1991.
- Kuşeyrî, *Letaiifu'l-İşarat*, (*Tefsiru'l-Kuşeyrî*) yayın yeri yok, yayın tarihi yok
- Mekkî, b. Ebî Talib, *Tefsiru'l-Hidâye ilâ Bülûğu'n-Nihaye*, <http://www.altafisir.com>. (Erişim, 22-09-2015.)
- Mustafa, İbrahim ve diğerleri, *el Mu'cemu'l-Vasit*, Daru'd-Da'vah, Yayın Yeri Yok, Tarih Yok.
- Râzî, Muhammed b. Ömer b. El Huseyn, *Mefâtihu'l-Gayb*, Daru'n-Neşr/Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Yayın Yeri Yok, Yayın Tarihi Yok.
- Razi, Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdi'l-Kâdir, *Muhtaru's-Sıhah*, Mektebu Lübnan Naşirîn, Beyrut, 1995.
- Reşit Rıza, Muhammed b. Ali Rıza b. Muhammed, *Tefsuru'l-Kur'ani'l-Hakim*,(Menâr tefsiri)Kahire, 1995.

- Sa'lebî, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûk, *el Cevahiru'l-Hisan fî Tefsir'l-Kur'an*, Muhakkik: Şeyh Muhammed Ali Muavvid ve Şeyh Adil Ahmed Abdi'l-Mevcûd, Daru ihyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1418.
- Sülemî, Ebu Abdi'r-Rahman Muhammed b. Hüseyin b. Musa el Ezdî, *Tefsir-u Sülemî*, tahkik, Seyyid Umran, Daru'l-Kütübi'l-ilmiiyye, Beyrut, 2000.
- Suyutî, Abdurrahman b. Ebi Bekr, *ed Durru'l-Mensur*, Daru'l-Hicr, Basım Yeri Yok, Basım Tarihi Yok.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Abdillâh el Yemenî, *Fethu'l-Kadîr*, Daru İbn Kesîr, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut/Dımaşk, h.1414.
- Taberî, Muhammed b. Cerir, *Camîu'l-Beyan fî Te'vili'l-Kur'an*, Muhakkik: Ahmed Muhammed Şakir, yayın yeri yok, Müessesetü'r-Risale, 2000
- Tüsterî, Sehl b. Abdillâh, *Tefsiru'l-Kur'an*, <http://www.altafsir.com>.(Erişim, 22-09-2015.)
- Vahidî, Ali b. Ahmed, *el Vecîz fî Tefsiri'l-Kitabi'l-Azîz*, Yayın Yeri Yok, Yayın Tarihi Yok.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Zehraveyn, İstanbul, yayın tarihi yok.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed, *el Keşşâf an Hakiiki Gavamizi't-Tenzil*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1407.
- Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, *et Tefsîru'l-Münîr fî'l-'Akîdeti ve's-Şerîati ve'l-Menheci*, , Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, Dımaşk, h.1418.